

Afen gammel Kunstners Erindringer

**Maleren Harald Foss' Studieophold paa Refsnæs og Asnæs
og Bramsnæs**

Ved **Gunnar Foss**

Biskop *D. G. Monrad* har et Sted sagt: „Det er enhver alvorlig Mands og Kvindes Pligt at leve i sine Minder, thi kun derved kommer du til Klarhed over dig selv“.

Hvorvidt min gamle Far, Maleren, Professor *Harald Foss*, der var født i Fredericia den 21. August 1843 og døde paa Frederiksberg den 5. Februar 1922, har kendt disse Ord, da han i Aarene 1905—06 nedskrev nogle Erindringer om sit Liv, faar staa hen. Nok er det, at han gjorde det, ganske vist ikke med en Udgivelse for Øje, men for sine to Børn.

Denne „Levnedstegning“ — som han selv kalder den — er desværre ufuldført¹⁾; det ses af nogle løse Notater, at en Fortsættelse har været paatænkt, men jeg har ingensteds kunnet finde en saadan. Hvad der foreligger, findes i Afskrift paa det kongelige Bibliotek, en Afskrift, jeg dog ikke kender, medens det originale Manuskript, der med sine talrige Rettelser, Overstregninger, Indskud og Omplaceringer af Stoffet mest bærer Præg af at være kun et allerførste Udkast, nu i adskillige Aar har været i mit Eje.

Det indeholder dog saa mange Oplevelser og Iagttagelser af betydelig, baade tids- og kulturhistorisk, Interesse, at jeg ikke har taget i Betænkning af og til at offentliggøre Uddrag deraf, bearbejdede og forsynede med de oplysende Noter, jeg har kunnet fremskaffe, saaledes i „Fra Viborg Amt“, 1943, „Aarbøger“,

¹⁾ Den slutter med Aaret 1905.

udgivet af „Historisk Samfund for Aarhus Stift“, 1947—48—49—50, og „Fra Himmerland og Kær Herred“ (Aalborg Amt) 1949.

Som født Jyde nærrede Far gennem hele sit Liv en dyb og uudslukkelig Kærlighed til Jylland og jydsk Natur, en Kærlighed, der efter hans eget Udsagn fik sin Grode gennem hans varme Beundring for St. St. Blichers skønne Digtning. Denne Kærlighed blev Nerven i hans Kunstnerliv og Gerning; den var den inderste Aarsag til, at hans Værker — som et Hovedstadsblad i det Aar, han fyldte 70, skrev om dem — „skönt paavirkede af vore store Landskabsklassikere, dog er gennemtrængte af hans egen Personlighed og inderlige Skaberglæde“, og de fleste af Erindringerne grupperer sig da ogsaa om Jylland, især Egnen omkring Rye, Laven og Silkeborgsøerne.

Harald Foss og hans Born (fot. ca. 1890)

Men da Far i 1882 af Grunde, som straks vil fremgaa af det følgende, som Patient maatte ty til sin gode Bekendt, Overlæge Schepelern²⁾ paa Refsnæs Kysthospital, medførte dette Ophold dog, at han — efter en Udflugt til Fyret — for nogle Somre slog sig ned baade derude og paa Asnæs, samt derefter ved Bramsnæs Vig.

²⁾ *Wilhelm Emil Schepelern*, f. i Nykøbing S. 1844, d. i Kallundborg 1924, begravet paa Hospitalets Kirkegaard som dettes første Overlæge, tilhørte en gammel højt kultiveret Slægt. Han var meget kunstinteresseret og selv en kunstnerisk velbegavet Mand, der stod i nært Venskabsforhold til adskillige af Datidens med ham jævnaldrende kendte Malere.

Det er om disse Besøg det nu følgende Udsnit af hans Optegnelser drejer sig.

I.

Her, hvor den græsrige Slette
støder til Strandenes Næs,
vil jeg paa Skrænten mig sætte
dybt i det bølgende Græs.

Efteraartiden nu kommer,
Svalerne flokke sig —
Nordiske, hældende Sommer,
o, hvor fortryller du mig!

H. V. Kaalund.

Som når Solen højt oppe i Nord går ned for sidste Gang og i Måneder hyller alt i Mørke, således sank også min Sol for lang Tid i Mulm og Nat.

Selv om vi nemlig måtte forudse, at min fromme Hustru³⁾ ikke havde lang Tid tilbage, så kom dog Døden tidligere end vi havde ventet. Alt blev gjort for at holde Legeme, Mod og Liv oppe, men alt var lige håbløst, og med det spirende Forår tog Kræfterne af Dag for Dag. Vi naede den 20. Maj, en dejlig Vårdag med Solskin og Glæde ude. Lægen havde netop tilset hende og foreslået, at hun førtes ned i Husværtens lune Veranda, da hendes Moder uventet indtraf fra Jylland. Med strålende Øjne modtog den Syge sin elskede Moder, men Mødet syntes at overvælde hende. Da jeg henvendte det Spørgsmål til hende: „Vil du ikke først hvile lidt, lille Anna“, svarede hun: „Jo, jeg vil hvile“ — hvormed hun faldt tilbage i mine Arme og var død⁴⁾.

Efter Moderens Ønske blev den Døde ført over til Familiens gamle Gravsted på Ørslevkloster Kirkegård, og vi, hendes Moder, Børnene og jeg, fulgte hende. Vi toge med Dampskib til Aarhus, og på Dækket stod to Ligkister overdækkede med Sejldug, som gjorde dem uigjenkendelige. I den stille stjerneklare Nat gik jeg næsten hele Tiden op og ned ad Dækket. Da jeg endelig følte

³⁾ Min Mor, *Anna Elisabeth Christine Holcka*, f. Hansen, født i Hobro d. 20. Maj 1849, viet til Far 15. December 1874 i Ørslevkloster Kirke, Fjends Herred, Viborg Stift og Amt.

⁴⁾ Her maa foreligge en lille Erindringsforskydning fra min Fars Side. Mor døde ikke paa sin Fødselsdag, men først 11 dage senere, d. 31. maj 1881. Hun var altsaa da lige fyldt 32 Aar, mens Far gik i sit 38te.

Træthed, gjorde jeg Forsøg på at sove, men kunde dog ikke, stod atter op og så da i den gryende halvmørke Morgen en fattig Dæksrejsende, der sov blideligt ovenpå Kisten, det bedste Leje, han kunde finde, ikke anende, hvad den rummede. Jeg lod ham — i Guds Navn — ligge.

På den gamle Klosterkirkegård, i Ly af en dejlig Kastanie, hviler hun ved Siden af sine Forfædre⁵⁾. Min Fred og Glæde var borte for lang Tid; vel var jeg taknemlig for vore to søde Børn, som naturligvis vare mig til umådelig Trøst, men jeg var og blev i År og Dag en ensom og knuget Mand⁶⁾.

Jeg var omsider bleven så medtaget — Nerver og Mave — at jeg omsider tyede ud til Professor Schepelern på Kysthospitalet på Refsnæs, hos hvem jeg levede som Gjæst, og hvor jeg gennem Bade og Diæt også kom legemligt til Kræfter. — Herfra gjorde jeg en Udflugt til Fyret og opdagede ved den Lejlighed, at Refsnæs — eller Røsnæs, som det nu retteligt hedder — er en sjælden, ja enestående Landsdel. Alene det Særsyn, at man på den to Mil lange Vej fra Kallundborg til Fyret tæller over 30 Stendysser, som alle stå tæt ved Vejen, giver Landet sit eget Præg. Med Harme hørte jeg, at der i Mandsminde havde været op imod 300 Dysser, som altså for Størstedelen vare blevne kløvede til Stenkister og Vejskjærver. Men det fremmedartede optræder på flere Områder. Således viser den nu aldeles træløse Kyst — Halvøen var som bekjendt helt skovklædt i Middelalderen⁷⁾ — en særegen, højst mærkelig dannet Klint, som på Grund af dens ejendommelige Jordlag fremtræder med meget stejle Former, der på sine Steder ligne gamle Borgruiner⁸⁾.

⁵⁾ Den smukke gamle Herregaard, hvoraf Kirken udgør den fjerde, nordre Fløj, tilhørte min mødrene Slægt fra 1794, da den købtes af min Tip-Olderfar, Kammerraad M. P. Richter, til 1913, da den gik ud af Slægtens Eje.

⁶⁾ Min Søster og jeg var da kun henholdsvis 5 og 4 Aar og derfor naturligvis ude af Stand til at forstaa Dybden af det Tab, vi havde lidt. Først 1894 giftede Far sig igen, med en talentfuld Elev, en Frk. Fischer fra Ribe, et udmærket Menneske, som vi — hans da voksne Børn — satte stor Pris paa. Ægteskabet var barnløst og hun, der var født 1862, overlevede ham i 16 Aar. Begge ligger begravede paa Vestre Kirkegaard i København.

⁷⁾ Det var jo i en af disse Skove Valdemar Sejrs Søn, Valdemar den Uнге, dræbtes ved et Vaadeskud under Jagten d. 28. Novbr. 1231.

⁸⁾ Formentlig har Far her tænkt paa „Helvedes Klinten“. [Cfr. Trap: Danmark, 4. Udg., Bind II, S. 515.]

Kommer man ud til Refsnæsgården, der ligger en Fjerdingvej fra Fyret, møder En det skønne Syn af det hvide Tårn knejsende på den yderste Pynt, der fra Halvoen strækker sig i en svag Bue ud i Store Bælt. Jeg så senere Landet igjen fra den samme Piet, på en blikstille Dag, da der — som en Dame udtrykte sig — „ikke var Skilsmisse mellem Luft og Hav“, og det var et dejligt, uforglemmeligt Syn! Man forstår, at dette ret måtte være en Tumbleplads for Oldtidsfolket, hvad de mange Levninger fra Stenalderen også godtgjøre, ligesom man finder den lune, dylbe Fjord — i gammel Tid kaldet „Hærvig“ — i høj Grad egnet til at forvare det stærke Slot, der gentagne Gange har spillet en Rolle i Middelalderen. —

Året efter havde jeg det Held, sammen med to Malerindier, at komme til at bo hos den flinke Fyrmesterfamilie, hvor jeg havde det fortræffeligt og fik meget udført. Jeg var på Færde tidligt og sent, altså også efter Solsæt. Således sad jeg en dejlig Aften nede ved Stranden ved Siden af en lille Dam. Langt borte hørte jeg Aftenklokkerne ringe, rigtig nok længe efter Solens Nedgang. Da jeg til en Mand, der stod ved Siden af mig, udtalte, at den Ringer var kommen lidt for sent, gav han sig til at le og sagde, at det ikke var nogen Kirkeklokke, men — Peder Oxes-frøer, der frembragte de stemningsfulde Toner nede i Dammen. Jeg havde aldrig før hørt de Musikanter.

Alt var her nyt og fremmed, lige til Gårdene, der alle ere ens, det vil sige byggede i tre Floje: i Midten Stuehuset med et lille Fremspring (Frontespice) over Hovedeindgangen, Udhusene til hver sin Side — sammenbyggede med Stuelængen — og forved en Mur eller et Plankeværk med Porten midtfor. Den kjonne „Stil“ og det borgagtige ved disse Boliger gjorde et tiltalende og hyggeligt Indtryk.

Da jeg en Søndag var til Gudstjeneste i Ulstrup Kirke⁹⁾, så jeg til min store Overraskelse og Glæde alle de *ældre* Kvinder i deres Nationaldragter, der farverige og pyntelige toge sig udmærket ud i det hvide Rum. Naturligvis slog de unge Piger —

⁹⁾ Sagnet hedder nu officielt „Rosnæs“, medens Kirken selvsagt fremdeles bærer Kirkebyens gamle Navn „Ulstrup“. [Trap: Anf. Bd. S. 515.]

her som allevegne — med Nakken ad den klædelige Dragt; de vare selvfølgelig alle udmajede som „Damer“.

Jeg fulgtes en Aften med Fyrmesteren over i en af Gårdene, hvor Værtinden viste os sine Skatte, deriblandt de omtalte Dragter, som vel vare kostbare at anskaffe, men til Gjengjæld gik i Arv fra Slægt til Slægt. Desværre ville de i det næste Slægtled vel blive skrinlagte for måske engang at lande på et Museum. Den nu ældre Kone var som lille Pige bleven tegnet af Lundbye¹⁰⁾, om hvem hun udtalte: „Åh, hvor han var et dejligt Menneske!“

Da Sommerferien indtrådte, havde jeg den Glæde at få mine Børn og min Husbestyrerinde ud til mig; det var en Fornøjelse at se, hvorledes de da bleve solbrændte og tumlede omkring fra Morgen til Aften. —

Blæsten var min værste Fjende herude på Pynten, udsat som den lå for alle Vinde; men en Dag fik vi imidlertid blikstille Vejr, med en trykkende Sommervarme, som varslede Torden, og denne udeblev heller ikke. Sent om Aftenen, ved 11—12 Tiden, kom Uvejret, et af de voldsomste jeg mindes, som holdt sig længe over os. Jeg havde af Fyrmesteren lånt et Træskur, i hvilket jeg efterhånden samlede alle mine Arbejder. Dette stod et godt Stykke borte på en lav Bakke, men trådte frem med en Skarphed, når de voldsomme Lyn kom, som var det ved højlys Dag. Frygten for et Lynnedslag i Skuret gjorde mig tilsidst ganske nervøs, idet Udbyttet af mit Sommerarbejde i så Tilfælde var gået tabt. Klog af Prøvelsen lod jeg herefter altid mine Malerier brandforsikre.

Ihvorvel Strandinger om Sommeren hørte til Sjældenhederne, blev jeg dog Vidne til Tilløbet til en sådan. Når en sliq Ulykke skete, fik den, der først meldte denne til Øvrigheden i Kallundborg, 10 Kr. Da nu en Skonnert en Dag krydsede udenfor Revet og kom dette nærmere og nærmere, hørte jeg Fyrassistenten, der fulgte Skibets Gang og Bevægelser, udtale — som for sig selv —: „Det er godt — — lidt endnu — — næste Gang“, indtil han jublende udbød: „Se så — — nu stødte han — — bravo“, og af-

¹⁰⁾ Johan Thomas Lundbye (1818—48), en af dansk Malerkunsts betydeligste Mestre.

sted foer han til Kallundborg for at fiske de 10 Kroner. Til den unge Mands Skuffelse kom Skibet flot, efter at have kastet nogle Tønder Kul, som det fragtede, overbord og sejlede videre, så Fyren blev heldigvis narret.

Et Fjerdingår tilbragte jeg ude på den ensomme Plet, som jeg i det Tidsrum ikke forlod en eneste Dag. Når jeg efter så mange Års Forløb nu tænker tilbage på Opholdet der, påkommer der mig en Længsel efter Land og Folk, som jeg kom til at holde meget af.

II.

Da jeg havde fået Smag på Kallundborg-Eggen, tog jeg næste År Ophold på den Fjorden modsatte Halvø: Asnæs, der på en egen Måde hævdede sin Ejendommelighed. På Landets yderste Pynt lå nemlig dengang en mange Tønder Land stor Strækning, som kaldtes for Dyrehaven, ikke fordi den i landskabelig Henseende havde noget fælleds med sin store Navne ved Kjøbenhavn, men på Grund af de utallige Dyr af alle Slags, som færdedes så at sige i næsten vild Tilstand derude: Heste, Køer, Rå- og Dådyr, foruden Får i hundredvis.

Det var i første Række et sandt „Eldorado“ for Dyrmalere, men også Landskabsmalere kunde herude gjøre en rig Høst. At Landet havde været dækket af en meget stor Skov, derom vidnede endnu de større og mindre Trægrupper, bestående af Eg, Bøg og Tjørn, blandt hvilke sidste jeg såe og malede de største Exemplarer, jeg har set, som også — efter hvad man sagde — var 800 År gamle. Aldrig har jeg herhjemme set så forblæste og vejrbitte Træer som her. Ikke alene viste alle Toppene mod samme Vindretning, men store, væltede Stammer, knækkede og brækkede, som havde der været Jordskjælv, lå mellem hverandre, nogle helt, andre halvt døde. Når hertil kom, at de alle stode eller lå i sande Tidselskove, forstår man, hvor sælsomt og fremmedartet Præget af den Plet var.

Opholdet var endnu mere ensomt og afsides her end på „Gjenboen“, så det var ikke lysteligt i dårligt Vejr, hvad jeg fik at føle i en tre Dages heftig Storm med øsende Regn, som lige så længe

Harald Foss: Forblæste Træer. Asnæs (Dyrehaven) 1884.

holdt mig inden Døre. Fra mit Vindue såe jeg Havet hvidskummende sætte ind i Fjorden, der steg og steg, så det så helt truende ud. En Eneboer er „om en Hals“ i en sådan flere Dages Indespærring, og man gjør sig ingen Tanke om, hvad det vil sige, især når man boer hos vildfremmede Mennesker og næsten altid i tarvelige, beskedent udstyrede Værelser. Kan man finde noget at male fra et Vindue, ja så gjør man det — jeg har endnu en såkaldt „Skomager“¹¹⁾ fra det Sted — ellers er man henvist til at læse, hvad man også kan blive træt af, så det ender med man kaster sig på sin Seng, det eneste Hvilested, hvor man snart falder i Sovn. Klarer det så endelig op og Vejret bliver strålende fint, — nå, hvor der så kommer Fart i En.

Dagligt nød jeg herfra — om end temmelig fjernt, Synet Esbern Snares navnkundige Kirke i Kallundborg, der på Afstand nærmest tager sig ud som en middelalderlig Borg. Jeg fik dog taget den enestående og mærkelige Bygning nærmere i Øjesyn — enestående i Ordets rette Forstand, da jeg ikke i hele Europa har

¹¹⁾ Herved forstaaes en flygtig udført lille Skitze. Udtrykket stammer fra Maleren Godfred Christensen (1845—1928) i Midten af 70erne og blev snart almindeligt blandt Datidens unge Kunstnere.

set dens Lige. — Derefter levede jeg et Par Års Tid på Sjælland, to Somre på Gården „Dejligheden“ ved Bramsnæsvig, samt på „Spjellerupgård¹²⁾. På den først nævnte Gård blev jeg en sen Aften i August Vidne til et sjældent Natursyn: en Ildkugle, der så stor som Fuldmånen langsomt gled hen over Himlen med en Glans som i det stærkeste Solskin ved højlys Dag, indtil den tabte sig i en Sky og sprængtes med et stærkt Knald. —

Bagefter forstår jeg egentlig ikke, hvad der voldte, at jeg tilbragte to Somre på „Dejligheden“; thi at domme efter det male- riske Udbytte viste det sig atter, at den Landsdel, hvor jeg er født og bårn, også åndeligt talt er mit Hjem. Det er gået mig som Lyngen: Omplantes den på Øernes fede Grund, vantrives den og går ud.

EFTERSKRIFT

Her ender Fars Erindringer om Studieopholdene i Nordvest- sjælland, hvortil jeg dog gerne — navnlig hvad angaar hans Slutningsudtalelser — vil føje nogle Bemærkninger.

Naar han saaledes giver Udtryk for en Følelse af, at den sjæl- landske Natur ikke ret „laa“ for ham, er det en Paastand, hvori jeg mener ikke helt at kunne give ham Medhold. Det er jo rig- tigt, at han først og fremmest var Jyllands og Hedens Fortolker, og at hans Navn særligt er knyttet hertil, men dette udelukker jo dog ikke, at han ogsaa under andre Himmelstrøg kunde frem- bringe Arbejder af betydelig kunstnerisk Værdi. At Far ogsaa vitterligt gjorde det, ja, derom vidner mange af hans Billeder fra disse Egne, saa indtrængende følt han har evnet at gengive den ejendommelige og skønne Natur derude. Selv husker jeg endnu tydeligt fra mine Drengaar det store Lærred „Aftenstemning fra Bramsnæs Vig, med Eriksholms Skove i Baggrunden“, der vakte megen Beundring paa Udstillingen og ret snart blev solgt.

Men naar Far dernæst udtaler, at han egentlig ikke forstaar, hvorfor han tilbragte to Somre paa „Dejligheden“, saa tror jeg at turde sige, at Aarsagen dertil skyldtes noget helt Andet, noget som Far vel næppe var sig selv bevidst. Man vil fra hans Be-

¹²⁾ I Marvede Sogn, Ø. Flakkebjerg Herred, Sorø Amt.

Harald Foss: Aftenstemning fra Bramsnæs vig, med Eriksholms Skove i Baggrunden. (Charlottenborg 1885).

skrivelse af Opholdet paa Asnæs sikkert have faaet Indtrykket af en Mand, paa hvem det at føle sig ene, uden Samkvem med Mennesker paa „samme Bølgelængde“ som En selv, kunde virke trykkende, næsten knugende. Det er ogsaa rigtigt. Han var alle Dage selskabeligt anlagt, holdt mest af at have andre om sig¹³⁾. Der er for mig ingen Tvivl om, at den Omstændighed, at der paa „Dejligheden“ og i dens nære Nabolag netop i de Somre færdedes en hel lille Koloni af Kunstnere, var en væsetlig Grund til, at Far, der jo paa den Tid var Enkemand, kom igen. — Som 7—8 Aars Dreng var jeg selv i Skoleferien ude hos ham paa Gaarden, hvor ogsaa hans nære Ven, Maleren *Carl Thomsen* (1847—1912) havde slaaet sig ned; af andre kendte Navne derude husker jeg Malerne *Niels Bredal* (1841—88) og *Simon Simonsen* (1841—1908) samt Forfatteren *Hendrik Pontoppidan* (1857—1943).

Endelig skal jeg her — efter Redaktionens Ønske — og paa Grundlag af gamle Kataloger over de aarlige Charlottenborg-Udstillinger, suppleret med en af Far efterladt Fortegnelse over

¹³⁾ Cfr. saaledes Aarhus Stiftsaarbog, 1949, S. 6.

sine Billeder, nedenfor bringe en Liste over disse, forsaavidt de hidrører fra disse Aar.

Naar jeg her har ordnet dem kronologisk efter *Udstillingsaaret*, ligger dette i Vanskeligheden ved en helt nøjagtig Tidsfæstelse af *Maleaaret*. Billederne er jo nu spredt for alle Vinde, har maa-ske mange Gange skiftet Ejere, og er saaledes umulige at op-spore med en Signatur-Undersøgelse for Øje. Saa meget heldigere er det da, at vi har et vist Holdepunkt til Hjælp. Forholdet er nemlig det, at de mindre Billeder som oftest er malede færdige *ude Aaret før* de naar at komme paa Udstillingen, hvorimod de større og helt store *først i Vinterens Løb* er fuldførte — efter mindre Studier — hjemme i Atelieret og dér signerede naar de skulde udstilles. En saa ringe Tidsforskel, at den ikke kan spille nogen kunsthistorisk Rolle.

A. Udstillede:	Aar
1. Fra Asnæs ved Kallundborg	1883
2. Strandparti. Fra Refsnæs. Eftermiddag
3. Fra Kallundborg Fjord. Tidlig Morgen
4. Fra Refsnæs udover Kallundborg Fjord og Asnæs
5. Stille Dag med optrækkende Tordenbyge. Fra Refsnæs-Pynten...	1884
6. Bygevejr. Fra Stranden ved Refsnæs Fyr
7. Stille Sommerdag. Nordsiden af Refsnæs
8. Graavejrsdag ved Refsnæs Fyr
9. Efter Solnedgang. Fra Refsnæs Bakker. Sign. 1884.
10. Aftenstemning. Fra Bramsnæs Vig med Eriksholms Skove i Bag-grunden. Sign. 1885. (Illustr.)	1885
11. Sommerdag ved Bramsnæs Vig. 1. (Dejligheden)
12. Sommermorgen ved Stranden
13. Graavejrsdag ved Ebbetid
14. Stille Formiddag ved Stranden. Opklarende Vejr
15. Fra Bramsnæs Vig. Optrækkende Tordenbyge
16. Sommerdag ved Bramsnæs Vig. 2	1886
17. Aftenstemning. Fra Bramsnæs
18. Aften efter: Bygevejr. Asnæs Strand

B. Ikke udstillede (antageligt malede 1883—85):

19. Graavejrsdag ved Bramsnæs. 1.
20. Fra Vestsiden af Bramsnæs.
21. Fra Refsnæs. Ind mod Landet.
22. Nordsiden af Refsnæs.
23. Fra Bramsnæs. 1.
24. Fra Bramsnæs. 2.
25. Graavejrsdag. Bramsnæs 2.
26. Sommerdag. Bramsnæs.
27. Forblæste Træer. Asnæs. (Dyrehaven). Sign. 1884. (Illustr.)
28. Aften. Refsnæs.